Statistická analýza dat

Alena Černíková

alena.cernikova@ujep.cz

14. října 2026

Náplň předmětu

Cílem tohoto předmětu je připravit Vás na statistické zpracování dat do Vašeho Bakalářského projektu.

Probereme jednotlivé body správného postupu při statistickém výzkumu.
Zopakujeme základní analýzy a přidáme k nim pokročilejší metody lépe pasující na Vaše data.
Cvičení budou probíhat v SPSS.

Podmínky zápočtu

Průběžné odevzdávání domácích úkolů (budou celkem 4)

1. data týkající se **Vaší bakalářské práce**
2. popisné statistiky včetně intervalu spolehlivosti
3. vztah dvou veličin
4. vztah více veličin – zobecněné lineární modely
5. kapitola do bakalářské práce

Obsah kurzu

- Cíle statistického zpracování
- Konstrukce výběru a dotazníku
- Popisné statistiky
- Bodový vs intervalový odhad
- Testy pro vztah dvou náhodných veličin
- Modely pro vztah dvou náhodných veličin
- Modely s více nezávisle proměnnými

Cíle statistického zpracování

Cílem statistického výzkumu není jen popsat naměřená data, ale především zobecnění výsledků na populaci.

- zajímá nás chování náhodné veličiny na vybrané populaci
- celou populaci změřit neumíme, uděláme z ní náhodný výběr
- pravidla pro tvorbu náhodného výběru jsou přesně daná – **výběr musí být reprezentativní**
- po provedení výběru je třeba realisticky ohodnotit, na jakou populaci se budou naměřené výsledky zobecňovat

Příklad. *Zajímá nás názor studentů na možnosti kulturního vyžití v Ústí nad Labem. Bude položena otázka: "Je pro Vás nabídka kulturních akcí v UL vyhovující?" Možné odpovědi:*

- *Rozhodně ano*
- *Spíše ano*
- *Spíše ne*
- *Rozhodně ne*

Sběr dat

Jen při správně nastaveném výběru a správně sestaveném dotazníku dostanu výsledky, které budou mít výpovědní hodnotu.
Příprava sběru dat je mnohdy důležitější než statistická analýza.

Na špatných datech ani sebelepší statistika nic nezmůže.

Konstrukce výběru

Před provedením výzkumu je třeba si rozmyslet

- Kdo je cílová populace a jak tedy realizovat náhodný výběr
- Jakým způsobem se budou data sbírat (pozorováním/ osobním dotazníkem/ on-line/ experimentem/ nalezením dat na internetu)
- Co chci dotazníkem zjistit, tedy jak navrhnout dotazník a jednotlivé otázky, abychom došli cíle
- Kolik dat chci získat (bude výstup kvalitativní nebo kvantitativní)

Konstrukce výběru

Jak zajistit, aby byl výběr **reprezentativní**?

- **náhodný výběr** ze seznamu celé populace – dělá se někde?
- **systematický výběr** ze seznamu (beru každého desátého)
- **kvótní výběr** – vybrat několik základních znaků a u nich určit **kvóty**, jak často mají být zahrnuty ve výběru, aby výběr odpovídal populaci
  - Kvótní výběr pro dospělé obyvatele ČR – dodržují se kvóty pro pohlaví, věk (5 věkových skupin), vzdělání, kraj a příjem (5 příjmových skupin)
- **stratifikovaný výběr** – výběr i vyhodnocení realizuji ve stratech
- **vícestupňový výběr** – vybírám z několika velkých oblastí, v rámci každé vybrané pak z několika podoblastí, atd.

A co anketa?

Konstrukce výběru

U pravděpodobnostních výběrů (náhodný, systematický) je možné dopředu určit minimální rozsah výběru, aby výsledné zjištění mělo požadovanou přesnost.

- Chci aby **interval spolehlivosti** pro populační průměr měl délku maximálně 2Δ. Délka poloviny intervalu spolehlivosti je $z(1-\alpha/2)\frac{\sigma}{\sqrt{n}}$, kde α je hladina významnosti, n je počet pozorování a σ je směrodatná odchylka proměnné. Pak

$$n \geq \left(z(1-\alpha/2)\frac{\sigma}{\Delta} \right)$$

- Chci aby **dvouvýběrový t-test** měl spolehlivost α a sílu testu $1-\beta$. Při sdružené směrodatné odchylce obou výběrů s a rozdílu mězi průměry Δ (při tomto rozdílu má být požadovaná síla testu) by rozsah výběru měl být

$$n \geq ((z(1-\alpha)+z(1-\beta))/\Delta)^2 s^2$$

Konstrukce dotazníku

Nejprve je třeba si stanovit výzkumné cíle

- Chci zjistit nějaká východiska – **explorační studie**
  – např. co vede lidi k návštěvě vybrané cukrárny
- Chci popsat nějakou situaci – **popisná studie**
  – např. jak se změnila spokojenost studentů FSE se studiem za posledních 10 let,
- Chci rozhodnout o pravdivosti nějakého tvrzení – explanační studie
  – např. Je návštěvnost cukrárny závislá na vybavenosti blízkého dětského hřiště?

Konstrukce dotazníku

Dotazník by měl zjistit vše potřebné a přitom nebýt příliš dlouhý

- příliš **málo otázek** – na některé výzkumné cíle nenajdu odpověď
- příliš **mnoho otázek** – respondent bude unavený a už nebude odpovídat podle pravdy

Otázky by měly být

- jednoznačné,
- složitostí přizpůsobené respondentům,
- zodpověditelné, tj. měly by dotazovat to, co respondent ví,
- přehledné (pokud respondent vyplňuje dotazník sám)

Vlastnímu šetření by měla předcházet pilotáž.

Konstrukce dotazníku

Typy otázek

- **Uzavřená otázka** – klasická otázka v dotazníku s několika položkami
- **Otevřená otázka** – těžké na zpracování, ale mnohdy přinese zajímavé podněty, dávají se jen výpisy
- **Polootevřená otázka** – kompromis
- **Podstatné (meritorní) otázky** – občas se doplňují kontrolními otázkami, abychom měli jistotu "správné" odpovědi
- **Filtrační otázky** – podle odpovědi pak dotazník pokračuje jednou z několika větví (Př. máte auto? Jaké značky?)
- **Identifikační** – měly by být v každém dotazníku, umožňují identifikovat skupiny (např. demografie)

Pozor na citlivé otázky.

Konstrukce dotazníku

Každá otázka v dotazníku reprezentuje náhodnou veličinu/proměnnou. Při zpracování dat je důležité rozlišovat následující typy proměnných.

- **Číselné proměnné**, kardinální/intervalová škála – př. výška, váha, věk, atd.
- **Kategorické proměnné** – př. barva, kraj, povolání, nebo taky známka ve škole, číslo, které padne na kostce, atd.
- Kategorické proměnné se dále dělí na
  - **Nominální**, nominální škála – neuspořádané, př. barva, kraj
  - **Ordinální**, ordinální škála – uspořádané, př. známka, míra spokojenosti na stupnici

Otázky vedoucí na ordinální veličiny (**škálové otázky**) bývají v dotaznících nejoblíbenější.

Konstrukce dotazníku

Příklady vybraných škál

- **Nominální škála** – seznam položek, př. barva
- **Ordinální škála** – seznam položek, př. míra souhlasu (rozhodně souhlasím, spíše souhlasím, spíše nesouhlasím, nesouhlasím) – u ordinální škály nelze zaručit, že všichni respondenti vnímají stejně intervaly mezi jednotlivými body škály
- **Kardinální škála** – snaha o zajištění stejné vzdálenosti mezi body, př.
  - vyberte hodnotu na stupnici od 1 do 10, kde 1 je velmi nespokojen a 10 velmi spokojen
  - zakreslete svou míru spokojenosti do úsečky, kde vlevo je velmi nespokojen a vpravo velmi spokojen
  - podle obrázků ohodnoťte svou míru spokojenosti (5 smajlíků)

Konstrukce dotazníku

Likertova metoda. Jednu věc můžeme hodnotit i vícerozměrně. Několik charakteristik sledované jednotky hodnotíme na (stejné) škále a následně použijeme jedno souhrnné číslo, např. průměr, medián, součet, ...
Výsledná veličina je již spojitá (kromě mediánu).

Příklad. *Hodnotíme kvalitu výuky z několika pohledů: srozumitelnost vyjadřování, ochota odpovídat na dotazy, zajímavost vybraných příkladů, náročnost látky, náročnost u zkoušky, atd.*

Likertův koeficient diferenciace - málo diferencující otázky se vynechají (buďto přímo z šestření po pilotáži, nebo z vyhodnocení)

$$L_D = \frac{\text{součet čtvrtiny nejvyšších skóre} - \text{součet čtvrtiny nejnižších skóre}}{n/2}$$

kde n je počet pozorování. Pro pětibodovou škálu nabývá hodnot od 0 do 2.

Konstrukce dotazníku

Výběr ordinální škály

- neměla by být příliš **detailní** – př. 1) nikdy 2) vzdáleně 3) příležitostně 4) poměrně často 5) často 6) velmi často 7) téměř vždy 8) vždy
- zamyslet se nad možností/vhodností **sloučit položky** – př. 1) zřídka či nikdy 2) občas 3) často
- umožnit **střed** a v jaké podobě – př. 1) souhlasím 2) spíše souhlasím 3) nejsem si jistý 4) spíše nesouhlasím 5) nesouhlasím
- co s variantou **nevím** – často je možné zcela vynechat (ti, co neví, prostě neodpoví)
- škála by měla zahrnovat **"celý prostor"** –
  1) souhlasím 2)spíše souhlasím 3) spíše nesouhlasím 4) nesouhlasím
  versus
  1) silně souhlasím 2) souhlasím 3) nesouhlasím 4) silně nesouhlasím

Pozor na **objektivitu** odpovědí, odpověď respondenta vždy popisuje subjektivní postoj, ne nutně objektivní závěr.

Čištění dat

Po sběru dat následuje jejich **čištění**

- vymazání nesmyslných odpovědí
- sloučení kategorií u otevřených otázek
- kontrola logických vztahů mezi otázkami
- kontrola opakujících se odpovědí (zda respondent u všech otázek odpověděl stejnou variantu)
- kontrola odlehlých pozorování (týká se číselných proměnných)
- kontrola chybějících hodnot (nemá smysl pracovat s dotazníkem, kde většina odpovědí chybí)
- nastavení správného typu proměnných

Zpráva ze statistického výzkumu

Každá zpráva ze statistického výzkumu by měla obsahovat:

- Cíl výzkumu (výzkumná otázka/výzkumné otázky)
- Popis sběru dat
  - **počet pozorování**
  - kde a jak byla data sbírána
  - popis komplikací a jejich řešení
- Popisné statistiky a grafy pro důležité proměnné
- Výběr statistické metody a jeho odůvodnění včetně kontroly předpokladů
- Závěry ze statistických analýz
  - **nevkládají se přímo printscreeny ze softwaru**
  - výsledky se shrnují do textu / do přehledných tabulek / graficky
- Celkový závěr vzhledem ke splnění cílů výzkumu a vzhledem k budoucím výzkumům

Statistický software

- **excel** – vhodný pro přípravu dat, popisné statistiky a grafy
  neumí všechny potřebné analýzy
- **SPSS** – software vyrobený na míru pro analýzy dotazníkových dat
  nainstalovaný v učebnách, jinak drahý
  v tomto softwaru budeme pracovat především
- **jamovi** – volně stažitelný na `www.jamovi.org`
  software na bázi R
- **JASP** – volně stažitelný na `www.jasp-stats.org`
  software na bázi R
- **Gretl** – software specializovaný na analýzu (ekonomických) časových řad
  volně stažitelný

Jamovi

Obsluha softwaru

- otevírá přímo excelovské databáze
- ovládá se přes menu
- okamžitá odezva – něco naklikám a hned to vidím, když se mi to nelíbí, tak to zase vykliknu pryč

Výhody softwaru

- **jednoduchost** obsluhy
- obsahuje i složitější analýzy narozdíl od excelu
- kreslí pěkné grafy
- umožňuje export výstupů do html/pdf/jiné typy

Nevýhody softwaru

- umožňuje jen základní úpravu dat potřebnou pro analýzy (výpočet nové proměnné, transformace původní ...)
- negeneruje kód, analýzy se pokaždé musí znovu naklikat
- neumožňuje hromadné analýzy "přes všechny proměnné"

JASP

Nabízí velmi podobné prostředí jako *jamovi*

- otevírá se přímo excelovská databáze
- jednoduchost ovládání (přes menu)
- okamžité výstupy
- nabízí přehledné výstupy a grafy
- výpočty zprostředkovává statistický software R
- umožňuje export výstupů do html/pdf
- neumožňuje uložení kódu

Rozdíly oproti *jamovi*

- trochu jiný design
- umožňuje lepší editaci dat
- **jiná základní nabídka analýz**
- jiné možnosti nastavení parametrů analýz

Gretl

Jde o **specializovaný** software a proti *JASP* nebo *jamovi* nabízí méně intuitivní ovládání

- nenabízí tolik základních analýz
- výstupy nejsou tak intuitivní a přehledné
- očekává se, že uživatel má potřebné teoretické znalosti používaných analýz
- umožňuje zadání analýz kódem i přes menu
- nenabízí náhled na data

SPSS

Veškerou práci s daty budeme realizovat ve **statistickém softwaru SPSS**.

- software je dostupný v počítačových učebnách FSE
- na internetu je volně dostupná 30-ti denní zkušební verze
  - doporučuji stáhnout až na vlastní zpracování BP
- obsahuje velké množství snadno dostupných statistických metod
- **výhoda** je kombinace volby metod přes menu a zdrojového kódu
  - pokud se přes menu dostanete k požadovanému výstupu, můžete si uložit zdrojový kód a příště ho využít pro jinou proměnnou
  - vygenerování zdrojového kódu přes tlačítko **Paste** ve spodní části každé šablony
  - zdrojový kód je možné doplnit komentářem

Práce v SPSS

Načtení dat z excelu

- File -> Import Data -> Excel
- a vybrat databázi Prij.xlsx
- tlačítkem *OK* potvrdíte výběr, tlačítkem *Paste* vygenerujete kód

```
GET DATA
/TYPE=XLSX
/FILE='C:\Users\Cernikova\Documents\Statisticka_AD\Prij.xlsx'
/SHEET=name 'Prij'
/CELLRANGE=FULL
/READNAMES=ON
/DATATYPEMIN PERCENTAGE=95.0
/HIDDEN IGNORE=YES.
EXECUTE.
DATASET NAME DataSet2 WINDOW=FRONT.
```

Práce v SPSS

Nastavení vlastností / typu proměnných

- Data -> Define variable properties
- zvolíte proměnnou a změníte typ, pojmenujete úrovně, nastavíte kreté hodnoty patří do chybějících atd.
- opět si můžete vygenerovat kód přes tlačítko *Paste* a pak už jen přidat další proměnné se stejnými vlastnostmi
- následující kód přidá popisky ke kategoriím promněnných *Obor* a *Pohlavi*, nastaví proměnnou *Mat* jako ordinální

```
DATASET ACTIVATE DataSet1.
* Define Variable Properties.
*Obor.
VARIABLE LABELS  Obor 'Obor studia'.
VALUE LABELS Obor
'MAN' 'Management'
'FIN' 'Finance'
'MNV' 'Mezinárodní vztahy'
'HOSP' 'Hospodářství'.

*Pohlavi.
VALUE LABELS Pohlavi
'z' 'Zena'
'm' 'Muz'.

*Mat.
VARIABLE LEVEL  Mat(ORDINAL).
VARIABLE LABELS  Mat 'Matematika'.
EXECUTE.
```

Práce v SPSS

Tvorba nových proměnných

- Transform
  - *Compute Variable* – vytvoří novou proměnnou
  - *Count Values within Cases* – počítá, kokrát nastane určitá hodnota
  - *Recode into Same/ Different Variable* – překódování proměnné
  - *Create Dummy Variables* – vytvoří pomocné 0-1 proměnné
  - *Rank Cases* – vytvoří novou proměnnou s pořadím
- následující kód vytvoří nové proměnné s průměrnou známkou z VŠ předmětů, s počtem jedniček z VŠ předětů, překódovaným sportem na Ano x Ne a s pořadím pro celkový počet bodů u přijímaček

```
DATASET ACTIVATE DataSet1.
COMPUTE prum_zn=MEAN(eknm, aj, nj, mat, stat).
EXECUTE.

COUNT jedna=eknm aj nj mat stat(1).
VARIABLE LABELS  jedna 'Pocet jednicek'.
EXECUTE.

RECODE Sport ('denne'=1) ('casto'=1) ('pravidelne'=1) ('obcas'=1) ('ne'=0) INTO SportAN.
VARIABLE LABELS  SportAN 'Sport: Ano Ne'.
EXECUTE.

RANK VARIABLES=celprij (A)
/RANK
/PRINT=YES
/TIES=MEAN.
```

Popisné statistiky

Máme-li k dospozici vyčištěná data, na jejichž základě můžeme odpovědět na výzkumnou otázku, je třeba naměřené výsledky **popsat**

- nezapomenout na počet měření (je rozdíl, když své závěry zakládáte na deseti odpovědích nebo na stu)
- je dobré popsat i kdo odpovídal (např. kolik odpovídalo mužů a kolik žen, případně s jakým věkovým složením)
- kromě číselných statistik použijte i grafy
- všechny výstupy je dobré okomentovat
- mezi popisné statistiky patří i interval spolehlivosti
- je lépe prezentovat výsledky v tabulce nebo v textu?

Popisné statistiky

- **Číselné proměnné**
  - popisné statistiky polohy – průměr, medián, vybrané percentily (kvartily, extrémy)
  - popisné statistiky variability – rozptyl, směrodatná odchylka, mezikvartilové rozpětí, koeficient variace
  - popisné statistiky tvaru rozdělení – šikmost, špičatost
  - grafické charakteristiky – krabicový graf, histogram
- **Nominální proměnné**
  - číselné charakteristiky – absolutní a relativní četnosti
  - modus – nejčastěji uváděná hodnota
  - grafické charakteristiky – sloupcový a koláčový graf
- **Ordinální proměnné**
  - vhodné jsou absolutní i relativní četnosti, k obojímu též kumulativní četnosti
  - lze použít také průměr, medián atd.

Opakování – popisné statistiky

Popisné statistiky pro číselnou proměnnou

- **průměr**: sečtu všechny hodnoty a vydělím počtem pozorování
  nejlepší odhad střední hodnoty
- **medián**: hodnota prostřední podle velikosti, nebo průměr prostředních dvou
- vybrané percentily, především **extrémy** a **kvartily**: hodnoty v jedné a ve třech čtvrtinách podle velikosti
- **Směrodatná odchylka**: základní charakteritika variability měřená ve stejných jednotkách jako původní veličina
  průměrná odchylka od průměru na druhou
- **Mezikvartilové rozpětí**: $IQR(X) = Q_3 - Q_1$, kde Q_3 je třetí kvartil a Q_1 je první kvartil

Popisné statistiky – číselné proměnné

Popisné statistiky tvaru rozdělení pro číselnou proměnnou se počítají ze standardizovaných proměnných, tak zvaných **Z-skórů**

$$z_i = \frac{x_i - \overline{x}}{sd(x)}$$

- **Šikmost** – průměr ze třetích mocnin z-skórů

$$\text{Skew}(X) = \frac{1}{n}\sum_{i=1}^{n}\left(\frac{x_i - \overline{x}}{sd(x)}\right)^3 = \frac{\sum_{i=1}^{n} z_i^3}{n}$$

- **Špičatost** – průměr ze čtvrtých mocnin z-skórů mínus 3

$$\text{Kurt}(X) = \frac{1}{n}\sum_{i=1}^{n}\left(\frac{x_i - \overline{x}}{sd(x)}\right)^4 - 3 = \frac{\sum_{i=1}^{n} z_i^4}{n} - 3$$

Použitelné jen pro jednovrcholové rozdělení.

Popisné statistiky – číselné proměnné

Šikmost

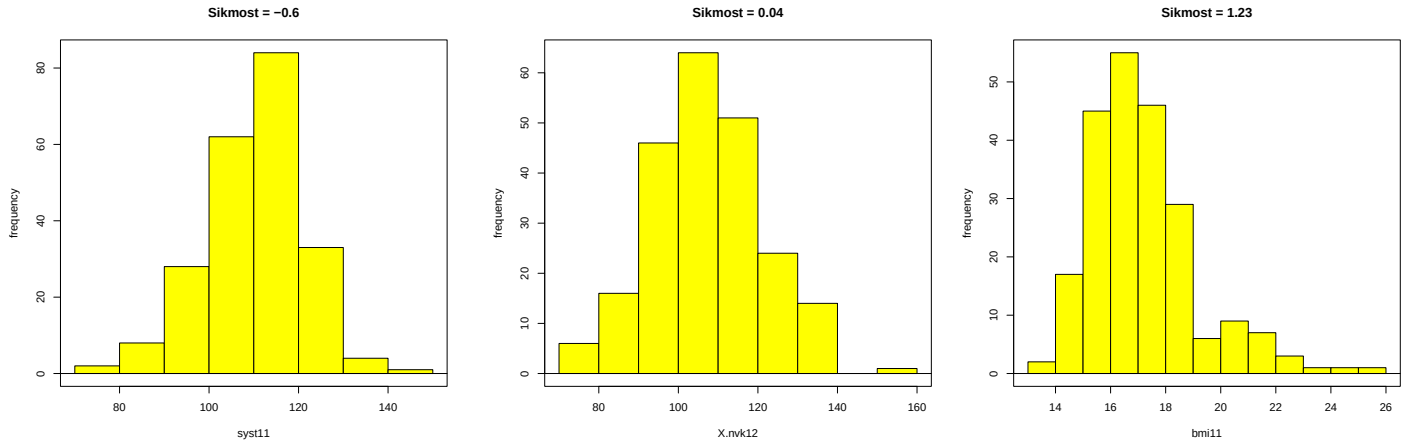
- nulová šikmost značí symetrická data
- záporná šikmost značí protažení histogramu doleva
- kladná šikmost značí protažení histogramu doprava
- sešikmení se šikmostí v intervalu od -0.25 do 0.25 není na histogramu vidět

Špičatost

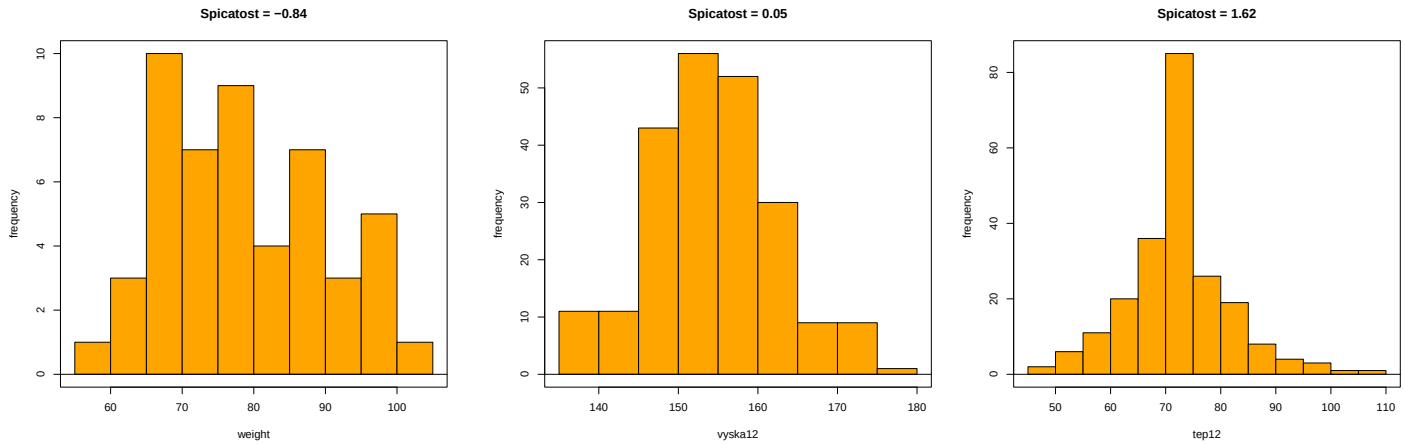
- nulová špičatost značí špičatost Gaussovy křivky
- záporná špičatost značí plochý histogram s podobně vysokými sloupci
- kladná špičatost značí histogram s jedním/ dvěma vysokými sloupci uprostřed a spoustou malých sloupců okolo
- špičatost v intervalu od -0.5 do 0.5 se dá považovat za blízkou nule
- na sešikmených datech se špičatost špatně odhaduje

Popisné statistiky tvaru rozdělení

Ukázka záporné, nulové a kladné šikmosti

Ukázka záporné, nulové a kladné špičatosti

Odhady střední hodnoty

U číselné proměnné nejčastěji odhadujeme populační průměr

- **nejlepším bodovým odhadem** střední hodnoty je výběrový průměr $\overline{X} = \sum_{i=1}^{n} X_i/n$
- nestranný odhad
- platí Centrální limitní věta – rozdělení výběrového průměru konverguje k normálnímu pro $n \to \infty$
- platí Zákon velkých čísel – výběrový průměr konverguje ke střední hodnotě pro $n \to \infty$
- střední chyba průměru je $\text{SEM} = \text{sd(X)}/\sqrt{\text{n}}$
- **intervalový odhad** pro průměr je

$$\overline{X} \pm t_{n-1}(1-\alpha/2)\frac{\text{sd(X)}}{\sqrt{n}}$$

Odhady pro pravděpodobnost

Podíl jedné konkrétní odpovědi na otázku v dotazníku

- **nejlepším bodovým odhadem** pravděpodobnosti je relativní četnost $p_i = n_i/n$
- nestranný odhad
- náhodná veličina $p = (p_i - \pi_i)/\sqrt{\pi_i(1-\pi_i)/n}$ konverguje k normálnímu rozdělení $N(0,1)$ pro $n \to \infty$
- **intervalový odhad** pro pravděpodobnost (Waldův se spojitostní korekcí) je

$$p_i \pm \frac{1}{2n} \pm z(1-\alpha/2)\sqrt{\frac{p_i(1-p_i)}{n}}$$

- pro použití tohoto intervalu musíme mít dostatečně velké n a p_i, má platit $np_i(1-p_i) > 9$

S většinou škálovaných proměnných z dotazníku pracujeme jako s kategorickými a počítáme pro ně podíly jednotlivých odpovědí!

Práce v SPSS

Popisné statistiky číselné proměnné

- Analyze -> Descriptive statistics -> Explore
- zvolit číselnou proměnnou Celprij
- mohu nastavit i třídění podle kategorické proměnné, kterou bychom dali do pole *Factor*
- vpravo přes tlačítko *Statistics* je možné nastavit spolehlivost intervalu spolehlivosti a výpočet vybraných percentilů
- vpravo přes tlačítko *Graphs* zaškrtněte Histogram namísto Stem-and-leaves a můžete přidat grafické a číselné testy normality

```
DATASET ACTIVATE DataSet1.
EXAMINE VARIABLES=celprij
/PLOT BOXPLOT HISTOGRAM
/COMPARE GROUPS
/PERCENTILES(5,10,25,50,75,90,95) HAVERAGE
/STATISTICS DESCRIPTIVES
/CINTERVAL 95
/MISSING LISTWISE
/NOTOTAL.
```

Práce v SPSS

Popisné statistiky nominální proměnné

- Analyze -> Descriptive statistics -> Frequencies
- zvolit kategorickou proměnnou Obor
- vpravo přes tlačítko *Bootstrap* je možné přidat bootstrapové intervaly spolehlivosti pro jednotlivé kategorie
- vpravo přes tlačítko *Graphs* zvotle sloupcový nebo koláčový graf případně ve vygenerovaném syntaxu obojí
- vygenerovaný graf je možné upravit (třeba přidat popisky): dvojím kliknutím na graf se aktivuje jeho editace

```
BOOTSTRAP
/SAMPLING METHOD=SIMPLE
/VARIABLES INPUT=Obor
/CRITERIA CILEVEL=95 CITYPE=PERCENTILE  NSAMPLES=1000
/MISSING USERMISSING=EXCLUDE.
FREQUENCIES VARIABLES=Obor
/BARCHART FREQ
/PIECHART FREQ
/ORDER=ANALYSIS.
```

Potřebujete-li interval spolehlivosti pro procento

- Analyze -> Descriptive statistics -> Proportion Confidence Interval
- nastavíte počet úspěchů a počet možností

```
PROPOR NUM=23 DENOM=60 /LEVEL ALPHA=.05.
```

Bootstrap

Bootstrap je statistická metoda umožňující počítat intervaly spolehlivosti a testy bez znalosti pravděpodobnostního rozdělení dat

- metoda je založená na generovaných bootrapových výběrech
- aktuální naměřené hodnoty se berou jako vstupní populace
- ze vstupní populace se generuje bootstrapový výběr náhodným výběrem s opakováním
- bootstrapových výběrů se vygeneruje velký počet, např. $B = 1000$
- pro každý výběr se spočítá odhadovaná statistika, např. průměr
- 95%-ní interval spolehlivosti se určí tak, že vezmu 2.5% a 97.5%-ní kvantil

Práce v SPSS

Grafy

- některé grafy jsou dosažitelné přes základní popisné statistiky - viz. výše
- další grafy jsou k dispozici přes menu Graphs
- Graphs -> Graphboard Template Chooser
- nebo Graphs -> a typ grafu
- zvolit proměnnou a typ grafu
- editace grafů možná přes dvojí kliknutí na vykreslený graf (můžete měnit barvy, tloušťku čar, styl popisků atd.)

```
GGRAPH
/GRAPHDATASET NAME="graphdataset"
VARIABLES=celprij[LEVEL=scale]
MISSING=LISTWISE REPORTMISSING=NO
/GRAPHSPEC SOURCE=VIZTEMPLATE(NAME="Histogram"[LOCATION=LOCAL]
MAPPING( "x"="celprij"[DATASET="graphdataset"] "Summary"="count" "Title"='Histogram pro '+
'celkový počet bodů u přijímaček'))
VIZSTYLESHEET="Traditional"[LOCATION=LOCAL]
LABEL='HISTOGRAM: celprij'
DEFAULTTEMPLATE=NO.

GRAPH
/BAR(SIMPLE)=COUNT BY Obor
/TITLE='Sloupcový graf'.
```

Interpretace intervalu spolehlivosti

Interval spolehlivosti nestačí správně spočítat, ale je nutné znát i jeho správnou **interpretaci**.

- Interval spolehlivosti pro průměr: Se spolehlivostí *xx*% se skutečná střední hodnoty nachází v intervalu od ... do ....
- Interval spolehlivosti pro pravděpodobnost: Se spolehlivostí *xx*% se skutečná pravděpodobnost nachází v intervalu od ... do ....

Základy testování hypotéz

Při statistickém rozhodování testujeme proti sobě 2 hypotézy

- Nulovou hypotézu – značíme H_0
  – je v ní vždy pouze jedna varianta
- Alternativní hypotézu – značíme H_A
  – obsahuje více možností (např. interval)

Nejčastěji požívané testované hypotézy

- H_0 : mezi skupinami není rozdíl
  H_A : mezi skupinami je rozdíl
- H_0 : proměnné spolu nesouvisí
  H_A : proměnné spolu souvisí

Základy testování hypotéz

Na základě testu uděláme jedno ze dvou rozhodnutí

- Zamítneme nulovou hypotézu – platí alternativa
- Nezamítneme nulovou hypotézu

Při rozhodování můžeme udělat chybu

- chyba prvního druhu – zamítneme H_0, přestože platí
  – značí se α, a jmenuje se **hladina významnosti**
  – závažnější z obou chyb
- chyba druhého druhu – nezamítneme H_0, přestože neplatí
  – značí se β a hodnota $1 - \beta$ se nazývá **síla testu**
  – za dané hladiny významnosti chceme test co nejsilnější

Základy testování hypotéz

	Zamítáme H_0	Nezamítáme H_0
Skutečně platí H_0	Chyba I. druhu $\leq \alpha$	OK
Skutečně platí H_1	OK síla testu	Chyba II. druhu β

Základy testování hypotéz

Testovat mohu buď přes porovnání *testové statistiky* a *kritické hodnoty* (kvantil vybraného teoretického rozdělení), nebo přes porovnání *p-hodnoty* a *hladiny významnosti*.

Statistické softwary a tedy i my na tomto předmětu budeme využívat ***p*-hodnotu**

- aktuální dosažená hladina testu
- pravděpodobnost, že za platnosti H_0 nastal výsledek, jaký nastal, nebo jakýkoliv jiný, který ještě více odpovídá alternativě
- *p*-hodnota $\leq \alpha$ potom ZAMÍTÁME H_0
- *p*-hodnota $> \alpha$ potom NEZAMÍTÁME H_0

Vztah dvou proměnných

Použité metody se liší podle typu vstupních proměnných

- **dvě číselné proměnné:** bodový graf
  – korelační koeficient, regresní modely (lineární, nelineární, poissonova regrese, atd.)
- **číselná a kategorická proměnná:** krabicové grafy
  – dvouvýběrové testy, ANOVA
- **dvě kategorické proměnné:** sloupcový graf
  – χ^2-test, Fisherův test, poměr šancí, Cramérovo V
  – ukazatele závislosti pro dvě ordinální veličiny

Kontrola normality

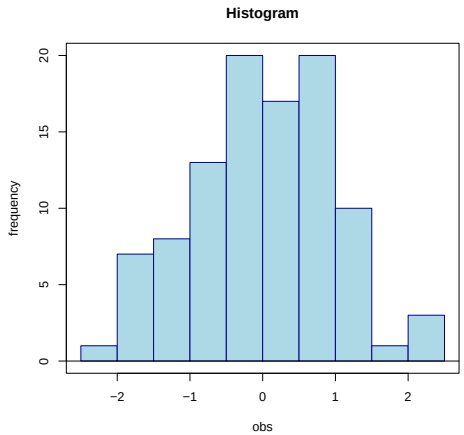
U korelačního koeificientu, jednovýběrových, párových a dvouvýběrových testů a u ANOVY je třeba rozlišovat jejich **parametrickou** a **neparametrickou** verzi.

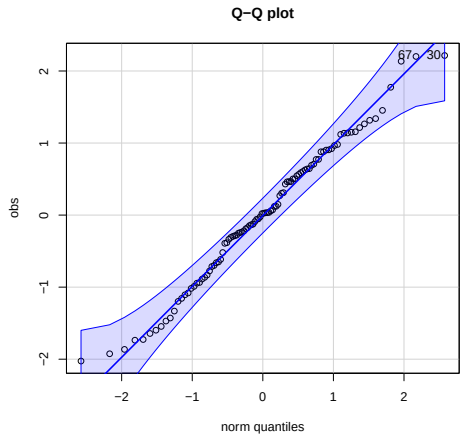
- pro data s přibližně normálním rozdělením se používají parametrické testy: t-testy, klasická ANOVA, Pearsonův korelační koeficient
- pro data, která nemají normální rozdělení se používají neparametrické testy: Wilcoxonův test, Mann-Whitneyův test, Kruskal-Wallisův test, Spearmanův korelační koeficient

Kontrola normality

Nejprve je tedy třeba otestovat normalitu

- **Grafické testy** – histogram a pravděpodobnostní graf

- **Číselné testy** – např. Shapiro-Wilkův, Kolmogorovův-Smirnovův
- Testované hypotézy
  - H_0 : data mají normální rozdělení
  - H_1 : data nemají normální rozdělení

Práce v SPSS

Kontrola normality

- Analyze -> Descriptive statistics -> Explore
- zvolit proměnnou
- vpravo přes tlačítko *Graphs* zaškrtnout Normality plots with tests a vyšrtnout nepotřebné grafy

```
EXAMINE VARIABLES=celprij
/PLOT HISTOGRAM NPPLOT
/STATISTICS DESCRIPTIVES
/CINTERVAL 95
/MISSING LISTWISE
/NOTOTAL.
```

- pokud máte v datech shodné hodnoty, je potřeba nakreslit jiný Q-Q plot
- Analyze -> Descriptive statistics -> Q-Q Plots
- zvolit proměnnou
- nastavit vpravo dole *Rank Assigned to Ties* *Break ties arbitrarily*

```
PPLOT
/VARIABLES=celprij
/NOLOG
/NOSTANDARDIZE
/TYPE=Q-Q
/FRACTION=BLOM
/TIES=BREAK
/DIST=NORMAL.
```

- normalitu můžete testovat i ve výběrech zvlášť

Neparametrické testy

Hlavní důvody porušení normality:

- odlehlé hodnoty,
- sešikmená data

Neparametrické testy jsou založeny na pořadích

Příklad. *Uvažujme naměřené věky otců 30, 28, 36, 38, 28, 26, 29, 37, 25, 50. Data věků rodičů bývají sešikmena a často obsahují odlehlé hodnoty. Přiřadíme-li hodnotám pořadí podle velikosti, získáme řadu 6, 3.5, 7, 9, 3.5, 2, 5, 8, 1, 10. Takto získaná řada není sešikmená a nemá odlehlé hodnoty.*

Jednovýběrový test

Nejjednodušším testem je **jednovýběrový test o střední hodnotě**.

- H_0 : střední hodnota $= \mu_0$
- H_1 : střední hodnota $\neq \mu_0$, nebo $< \mu_0$, nebo $> \mu_0$

Nejčastěji používané jednovýběrové testy:

- **jednovýběrový t-test** s testovou statistikou

$$T = \frac{\overline{X} - \mu_0}{\mathrm{sd}(X)}\sqrt{n}$$

  za platnosti H_0 má tato statistika t-rozdělení o $n-1$ stupních volnosti.

- **jednovýběrový Wilcoxonův test,** který má pro větší počet pozorování testovou statistiku

$$U = \frac{S^+ - \frac{1}{4}n(n+1)}{\sqrt{\frac{1}{24}n(n+1)(2n+1)}}$$

  kde S^+ je součet pořadí kladných rozdílů $X_i - \mu_0$,
  za platnosti H_0 má tato statistika $N(0,1)$ rozdělení.

Práce v SPSS

Jednovýběrový t-test

- Analyze -> Compare Means and Proportions -> One-Sample T-test
- zvolit proměnnou a testovanou hodnotu
- přes tlačítko *Options* možno nastavit hladinu významnosti pro interval spolehlivosti

```
T-TEST
/TESTVAL=145
/MISSING=ANALYSIS
/VARIABLES=celprij
/ES DISPLAY(TRUE)
/CRITERIA=CI(.95).
```

Jednovýběrový Wilcoxonův test

- Analyze -> Nonparametric Tests -> One-Sample
- v záložce *Fields* zvolit proměnnou
- v záložce *Statistics* nastavit Customized test Wilcoxon test a testovanou hodnotu

```
NPTESTS
/ONESAMPLE TEST (celprij) WILCOXON(TESTVALUE=145)
/MISSING SCOPE=ANALYSIS USERMISSING=EXCLUDE
/CRITERIA ALPHA=0.05 CILEVEL=95  SEED=RANDOM.
```

Test o pravděpodobnosti

Testované hypotézy

- H_0 : pravděpodobnost daného jevu $= \pi_0$
- H_1 : pravděpodobnost daného jevu $\neq \pi_0$, nebo $< \pi_0$, nebo $> \pi_0$

Testová statistika nejčastěji používaného testu o pravděpodobnosti je

$$Z = \frac{p_i - \pi_0}{\sqrt{\pi_0(1-\pi_0)/n}}$$

za platnosti nulové hypotézy má tato statistika $N(0,1)$-rozdělení.

- v SPSS budeme používat alternativu odpovídající Vám známému intervalu spolehlivosti

Práce v SPSS

Jednovýběrový test o pravděpodobnosti

- Analyze -> Compare Means and Proportions -> One-Sample Proportions
- zvolit proměnnou a kód pro testovanou hodnotu pravděpodobnosti
- přes tlačítko *Confidence intervals* a *Tests* nastavte variantu *Exact* a *Wald (Continuity correction)* a můžete změnit i požadovanou spolehlivost a testovanou hodnotu

```
PROPORTIONS
/ONESAMPLE eknm TESTVAL=0.5 TESTTYPES=EXACT WALDCC  CITYPES=CLOPPER_PEARSON WALDCC
/SUCCESS VALUE=LEVEL(1 )
/CRITERIA CILEVEL=95
/MISSING SCOPE=ANALYSIS USERMISSING=EXCLUDE.
```

Párový test

Porovnání dvou závislých výběrů
Testované hypotézy

- H_0 : střední hodnota rozdílu párů $= \mu_0$
- H_1 : střední hodnota rozdílu $\neq \mu_0$, nebo $< \mu_0$, nebo $> \mu_0$

U t-testu i u Wilcoxonova testu je postup stejný. Nejprve se spočítají rozdíly

$$R_i = X_i - Y_i$$

kde X_i a Y_i jsou párová měření.
Tyto rozdíly se pak testují příslušným **jednovýběrovým testem**.

Práce v SPSS

Párový t-test

- Analyze -> Compare Means and Proportions -> Paired Samples T-test
- zvolit proměnné
- na výstupu kromě párového testu najdu i hodnotu korelačního koeficientu a výstupy týkající se věcné významnosti (*Effect size*)

```
T-TEST PAIRS=ss2 WITH ss3 (PAIRED)
/ES DISPLAY(TRUE) STANDARDIZER(SD)
/CRITERIA=CI(.9500)
/MISSING=ANALYSIS.
```

Párový Wilcoxonův test

- Analyze -> Nonparametric Tests -> Related Samples
- v záložce *Fields* zvolit proměnné
- v záložce *Statistics* nastavit Wilcoxon matched-pair signed-rank (2 samples)

```
NPTESTS
/RELATED TEST(ss2 ss3) WILCOXON
/MISSING SCOPE=ANALYSIS USERMISSING=EXCLUDE
/CRITERIA ALPHA=0.05  CILEVEL=95.
```

Věcná významnost

Porovnání dvou skupin

- Cohenovo d

$$d = \frac{\overline{X} - \overline{Y}}{\sqrt{S^2}}, \qquad S^2 = \frac{n_1 S_1^2 + n_2 S_2^2}{n_1 + n_2}$$

  do 0.5 malý efekt, 0.5-0.8 střední efekt, nad 0.8 velký efekt

- Hedgesovo g

$$g = \frac{\overline{X} - \overline{Y}}{\sqrt{MSe}},$$

  MSe je zbytkový průměrný součet čtverců z tabulky analýzy rozptylu
  do 0.5 malý efekt, 0.5-0.8 střední efekt, nad 0.8 velký efekt

Dvouvýběrový t-test

Porovnání dvou nezávislých výběrů.
Testované hypotézy

- H_0 : rozdíl středních hodnot $= \mu_0$
- H_1 : rozdíl středních hodnot $\neq \mu_0$, nebo $< \mu_0$, nebo $> \mu_0$

Testová statistika dvouvýběrového t-testu pro shodné rozptyly je

$$T = \frac{\overline{X} - \overline{Y} - \mu_0}{S} \sqrt{\frac{n_1 n_2}{n_1 + n_2}}$$

kde

$$S = \frac{1}{n_1 + n_2 - 2} \left(\sum_{i=1}^{n_1} (X_i - \overline{X})^2 + \sum_{i=1}^{n_2} (Y_i - \overline{Y})^2 \right)$$

a n_1, n_2 je rozsah výběru X, respektive Y. Za platnosti nulové hypotézy má tato statistika t-rozdělení o $n_1 + n_2 - 2$ stupních volnosti.

Dvouvýběrový t-test

V případě, že výběry shodné rozdělení nemají, používá se **Welchova varianta dvouvýběrového t-testu**. Její **testová statistika** má tvar

$$T = \frac{\overline{X} - \overline{Y} - \mu_0}{\sqrt{\frac{\mathrm{Var(X)}}{n_1} + \frac{\mathrm{Var(Y)}}{n_2}}}$$

Tato statistika má za platnosti nulové hypotézy t-rozdělení o ν stupních volnosti, kde

$$\nu = \frac{(\mathrm{Var(X)}/\mathrm{n_1} + \mathrm{Var(Y)}/\mathrm{n_2})^2}{\frac{(\mathrm{Var(X)}/\mathrm{n_1})^2}{n_1 - 1} + \frac{(\mathrm{Var(Y)}/\mathrm{n_2})^2}{n_2 - 1}}.$$

kritické hodnoty je možno odvodit, přestože ν není celé číslo.

Porovnání dvou rozptylů

Pokud tedy máte přibližně normální data a hodláte použít dvouvýběrový test, je nejprve nutné otestovat shodu rozptylů.
Testované hypotézy

- H_0 : rozptyly jsou stejné
- H_1 : rozptyly se liší

Na výběr je více testů

- F-test pro porovnání dvou rozptylů
- Bartlettův test
- Levenův test

Wilcoxonův dvouvýběrový test

Testová statistika dvouvýběrového Wilcoxonova testu je založena na pořadích dat ve sdruženém výběru. Označme T_1, T_2 součet pořadí v prvním, respektive druhém výběru. Dále vypočteme

$$U_1 = n_1 n_2 + \frac{n_1(n_1+1)}{2} - T_1, U_2 = n_1 n_2 + \frac{n_2(n_2+1)}{2} - T_2,$$

kde n_1, n_2 jsou rozsahy jednotlivých výběrů. Přesný test porovnává hodnotu $min(U_1, U_2)$ s kritickou hodnotou. Asymptoticky platí, že

$$U_0 = \frac{U_1 - \frac{1}{2} n_1 n_2}{\sqrt{\frac{n_1 n_2}{12}(n_1 + n_2 + 1)}}$$

má za platnosti H_0 $N(0,1)$ rozdělení.

Wilcoxonův dvouvýběrový test

Příklad. *Chceme porovnat výsledky testů studentů v Ústí nad Labem a v Liberci. Studenti v Ústí dostali bodová ohodnocení 45, 79, 81, 56, 53, 77. Studenti v Liberci získali ohodnocení 76, 62, 84, 80, 41, 79, 66. Testujeme*

- H_0 : *Studenti v Ústí a v Liberci jsou stejní*
- H_1 : *Studenti v Ústí a v Liberci se liší.*
- *V prvním kroku srovnám všechny hodnoty do řady*
  41, 45, 53, 56, 62, 66, 76, 77, 79, 79, 80, 81, 84
- *následně jim přiřadím pořadí*
  1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9.5, 9.5, 11, 12, 13
- *pak vypočtu* $T_1 = 38.5$, $T_2 = 52.5$, $U_1 = 24.5$, $U_2 = 17.5$, $U_0 = 0.5$, $p = 0.6678$

P-hodnota $> \alpha$ *a tedy nezamítám nulovou hypotézu, neprokázal se rozdíl mezi studenty v Ústí a v Liberci.*

Práce v SPSS

Dvouvýběrový t-test

- Analyze -> Compare Means and Proportions -> Independent Samples T-test
- zvolit proměnné a nastavit porovnávaný rozdíl skupin
- SPSS automaticky porovná rozptyly a nabídne oba t-testy

```
T-TEST GROUPS=Pohlavi('m' 'z')
/MISSING=ANALYSIS
/VARIABLES=celprij
/ES DISPLAY(TRUE)
/CRITERIA=CI(.95).
```

Dvouvýběrový Wilcoxonův test

- Analyze -> Nonparametric Tests -> Independent Samples
- v záložce *Fields* zvolit proměnné
- v záložce *Statistics* nastavit Mann-Whitney U (2 samples)

```
NPTESTS
/INDEPENDENT TEST (matprij) GROUP (Pohlavi) MANN_WHITNEY
/MISSING SCOPE=ANALYSIS USERMISSING=EXCLUDE
/CRITERIA ALPHA=0.05  CILEVEL=95.
```

Testy srovnávající pravděpodobnosti

Stejně jako můžete porovnávat průměry ve dvou výběrech, můžete porovnávat i procenta

- **Párový test** pro dva závislé výběry je opět založen na rozdílu
- **Dvouvýběrový test** porovnává pravděpodobnost ve dvou nezávislých skupinách
- Testová statistika dvouvýběrového testu má tvar

$$Z = \frac{p_1 - p_2 - \pi_0}{\sqrt{p(1-p)\left(\frac{1}{n_1} + \frac{1}{n_2}\right)}}, \text{ kde } p = \frac{x_1 + x_2}{n_1 + n_2}$$

kde

- n_1, n_2 jsou počty pozorování v prvním a druhém výběru
- x_1, x_2 jsou počty výskytů sledovaného jevu v prvním a druhém výběru
- p_1, p_2 jsou relativní četnosti jevu v prvním a druhém výběru

Práce v SPSS

Párový test pro dvě pravděpodobnosti

- Analyze -> Compare Means and Proportions -> Paired Samples Proportions
- zvolit proměnné a nastavit hodnotu, jejíž pravděpodobnost chceme testovat
- v záložce *Tests* a *Confidence Intervals* nastavit *Exact Binomial*/ *Bonett-Price* a *Wald (Continuity Corrected)*

```
PROPORTIONS
/PAIREDSAMPLES aj WITH nj (PAIRED) TESTTYPES=EXACT WALDCC  CITYPES=BONETT_PRICE WALDCC
/SUCCESS VALUE=LAST
/CRITERIA CILEVEL=95
/MISSING SCOPE=ANALYSIS USERMISSING=EXCLUDE.
```

Dvouvýběrový test pro dvě pravděpodobnosti

- Analyze -> Compare Means and Proportions -> Independent Samples Proportions
- zvolit proměnné a nastavit hodnotu, jejíž pravděpodobnost chceme testovat
- v záložce *Tests* a *Confidence Intervals* nastavit *Agresti-Caffo* a *Wald (Continuity Corrected)*

```
PROPORTIONS
/INDEPENDENTSAMPLES stat BY Pohlavi SELECT=LEVEL("m" , "z" ) CITYPES=AGRESTI_CAFFO WALDCC
TESTTYPES=WALDH0CC
/SUCCESS VALUE=LAST
/CRITERIA CILEVEL=95
/MISSING SCOPE=ANALYSIS USERMISSING=EXCLUDE.
```

Analýza rozptylu (ANOVA)

Rozlišujeme **klasickou ANOVU** pro normálně rozložená data ve všech výběrech a **Kruskal-Wallisovu ANOVU** pro data, která nemají normální rozdělení

- Klasická ANOVA porovnává variabilitu mezi výběry s variabilitou v rámci výběrů
- Výstupem z analýzy rozptylu je tzv. **tabulka analýzy rozptylu**

	Součty čtverců	Stupně volnosti	Průměrné čtverce	Testová statistika	p-hodnota
Faktor A	SSA	$dfA = k - 1$	MSA	$F = MSA/MSe$	p
Chyba e	SSe	$dfe = n - k$	MSe		
Celkem	SST	$dft = n - 1$			

- používá se pro výběry se shodnými rozptyly

Welchova analýza rozptylu

Nemají-li všechny porovnávané skupiny stejné rozptyly, používá se tzv. **Welchova ANOVA**.

- založena na myšlence vážení skupinových průměrů vahou odpovídající jejich variabilitě
- místo celkového průměru se používá průměr vážený

$$\overline{X}_w = \frac{\sum_{i=1}^{k} w_i \overline{X}_{i.}}{\sum_{i=1}^{k} w_i}, \text{ kde } w_i = \frac{n_i}{\text{Var(X)}_\text{i}}$$

- variabilita mezi výběry

$$SSA_w = \sum_{i=1}^{k} w_i (\overline{X}_{i.} - \overline{X}_w)^2, MSA_w = \frac{SSA_w}{k-1}$$

- testová statistika

$$F_w = \frac{SSA_w/(k-1)}{1 + \frac{2\Lambda(r-2)}{3}}, \text{ kde } \Lambda = \frac{3\sum_{i=1}^{k} \frac{\left(1 - \frac{w_i}{\sum_{i=1}^{k} w_i}\right)^2}{n_i - 1}}{k^2 - 1}$$

Párové srovnání

Vyjde-li mezi skupinami významný rozdíl, hledáme, které dvojice se od sebe významně liší.

- párové srovnání provádíme pomocí **Tukeyho testu**

Testuje se

- H_0 : střední hodnoty μ_i a μ_j jsou stejné
- H_1 : střední hodnoty μ_i a μ_j se liší

pro všechny dvojice i a j.
Testová statistika má tvar

$$Q = \frac{|\overline{X}_{i.} - \overline{X}_{j.}|}{s^*}, \text{ kde } s^* = \sqrt{\frac{SSe}{n(n-k)}}$$

Rozdělení těchto statistik se jmenuje studentizované rozpětí a má své vlastní tabelované kritické hodnoty.

Věcná významnost

Porovnání více než dvou skupin (ANOVA)

- Fisherovo η^2

$$\eta^2 = \frac{SSA}{SST}$$

kde *SSA* a *SST* jsou součty čtverců z tabulky analýzy rozptylu
procento vysvětlené variability

- Haysova ω^2

$$\omega^2 = \frac{SSA - (k-1)MSe}{SST + MSe}$$

kde *SSA*, *SST* a *MSe* jsou součty čtverců/průměrné čtverce z tabulky analýzy rozptylu
procento vysvětlené variability

Práce v SPSS

Klasická analýza rozptylu

- Analyze -> Compare Means and Proportions -> One-Way ANOVA
- zvolit proměnné (z nějakého důvodu chce SPSS kategorickou proměnnou kódovanou číselně)
- v nabídce *Options* zašktněte *Descriptive, Homogeneity of variance test, Welch test, Mean plot*
- v nabídce *Post Hoc ...* zaškrtněte *Tukey, Dunett's T3*

```
ONEWAY celprij BY eknm
/ES=OVERALL
/STATISTICS DESCRIPTIVES HOMOGENEITY WELCH
/PLOT MEANS
/MISSING ANALYSIS
/CRITERIA=CILEVEL(0.95)
/POSTHOC=TUKEY T3 ALPHA(0.05).
```

Kruskal-Wallisova ANOVA

- Analyze -> Nonparametric Tests -> Independent Samples
- v záložce *Fields* zvolit proměnné
- v záložce *Statistics* nastavit *Kruskal-Wallis 1-way ANOVA (k samples)* a *Median test (k samples)* pro testovani mezi výběry

```
NPTESTS
/INDEPENDENT TEST (celprij) GROUP (Obor) KRUSKAL_WALLIS(COMPARE=PAIRWISE)
/MISSING SCOPE=ANALYSIS USERMISSING=EXCLUDE
/CRITERIA ALPHA=0.05  CILEVEL=95.
```

Korelační koeficient

Závislost dvou číselných proměnných se popisuje pomocí

- bodového grafu
- **korelačního koeficientu**

Vlastnosti korelačního koeficientu

- standardizovaná míra lineární závislosti
- nabývá hodnot mezi -1 a 1
  - absolutní nepřímá závislost má $\mathrm{Cor}(X, Y) = -1$
  - lineární nezávislost/ nekorelovanost má $\mathrm{Cor}(X, Y) = 0$
  - absolutní přímá závislost má $\mathrm{Cor}(X, Y) = 1$

Korelační koeficient

- pro proměnné s normálním rozdělením se používá **Pearsonův korelační koeficient**

$$Cor(X, Y) = \frac{Cov(X, Y)}{\sqrt{Var(X)Var(Y)}} = \frac{\sum_{i=1}^{n}(X_i - \overline{X})(Y_i - \overline{Y})}{\sqrt{\sum_{i=1}^{n}(X_i - \overline{X})^2 \sum_{i=1}^{n}(Y_i - \overline{Y})^2}}$$

- pro proměnné, které nemají normální rozdělení se používá **Spearmanův korelační koeficient**
  - pro každou proměnnou nahradím originální hodnoty jejich pořadími
  - tato pořadí dosadím do vzorce pro výpočet Pearsonova korelačního koeficientu

Pearsonův korelační koeficient

Test nezávislosti pomocí korelačního koeficientu

- H_0 : korelační koeficient $= 0$
- H_1 : korelační koeficient $\neq 0, > 0, < 0$

Za platnosti nulové hypotézy platí, že testová statistika

$$T = \frac{\mathrm{Cor}(X, Y)}{\sqrt{1 - \mathrm{Cor}(X, Y)^2}} \sqrt{(n-2)}$$

má t-rozdělení o $n - 2$ stupních volnosti.

Práce v SPSS

Korelační matice

- Analyze -> Correlations -> Bivariate
- zvolit proměnné a vhodný typ korelačního koeficientu

```
CORRELATIONS
/VARIABLES=celprij jazprij matprij
/PRINT=TWOTAIL NOSIG FULL
/MISSING=PAIRWISE.
```

Pokud chcete odhad hodnoty korelačního koeficientu spolu s intervalem spolehlivosti

- Analyze -> Correlations -> Bivariate with Confidence Interval
- nastavit proměnné a spolehlivost
- počítá pouze pro Pearsonův korelační koeficient

```
STATS CORRELATIONS VARIABLES=celprij jazprij matprij
/OPTIONS CONFLEVEL=95 METHOD=FISHER
/MISSING EXCLUDE=YES PAIRWISE=YES.
```

Nakreslení bodového grafu

- Graphs -> Scatter/Dot
- zvolit *Simple Scatter* a pak nastavit proměnné

```
GRAPH
/SCATTERPLOT(BIVAR)=jazprij WITH celprij
/MISSING=LISTWISE.
```

Chí-kvadrát test

Test nezávislosti dvou kategorických proměnných

- založen na rozdílu pozorovaných a očekávaných četností
- Testová statistika má tvar

$$X^2 = \sum_{i=1}^{k}\sum_{j=1}^{l} \frac{(pozorovane_{i,j} - ocekavane_{i,j})^2}{ocekavane_{i,j}} = \sum_{i=1}^{k}\sum_{j=1}^{l} \frac{(n_{i,j} - n_{i.}n_{.j}/n)^2}{n_{i.}n_{.j}/n}$$

- předpokladem je, že všechny očekávané četnosti jsou větší než 5

Není-li předpoklad splněn, používá se Exaktní **Fisherův test**

- počítá přímo přesnou p-hodnotu
- pro čtyřpolní tabulku se p-hodnota spočítá jako

$$p = \frac{n_{1.}!n_{2.}!n_{.1}!n_{.2}!}{n!n_{11}!n_{12}!n_{21}!n_{22}!}$$

Míry asociace dvou nominálních proměnných

Obdoby korelačního koeficientu, hodnoty mezi 0 a 1, kde

- 0 znamerá nezávislost
- 1 znamená závislost

Symetrické míry nehodnotící směr závislosti

- koeficient $\phi = X^2/n$ – pro tabulky 2×2
- kontingenční koeficient $C = \sqrt{\frac{X^2}{n+X^2}}$
- Cramerovo $V = \sqrt{\frac{X^2}{n \times min\{k-1, r-1\}}}$ – pro libovolně velké tabulky

Míry asociace dvou nominálních proměnných

Nesymetrické míry umožňující hodnotit i směr závislosti

- do jaké míry znalost jedné proměnné redukuje chybu při předpovědi hodnot druhé proměnné
- koeficient $\lambda = \frac{\sum_{i=1}^{r} r_i - \max_j n_{.j}}{n - \max_j n_{.j}}$, kde $r_i = \max_j n_{ij}$
  kolik variability sloucové proměnné se vysvětlí proměnnou řádkovou
- Goodman and Kruskal tau $\tau = \frac{\sum_{i=1}^{r} \sum_{j=1}^{c} p_{ij}^2 / p_{i.} - \sum_{j=1}^{c} p_{.j}^2}{1 - \sum_{j=1}^{c} p_{.j}^2}$.
  koeficient je obdobný jako λ, ale počítá s relativními četnostmi
- koeficient nejistoty $U = -\frac{\sum_{i=1}^{r} \sum_{j=1}^{c} p_{ij} \ln \frac{p_{ij}}{p_{i.} p_{.j}}}{\sum_{j=1}^{c} p_{.j} \ln p_{.j}}$,

Míry asociace dvou ordinálních proměnných

Označme

- **konkordantní** páry: $X_i > X_j \wedge Y_i > Y_j$ nebo $X_i < X_j \wedge Y_i < Y_j$
  P počet konkordantních párů
- **diskondartní** páry: $X_i > X_j \wedge Y_i < Y_j$ nebo $X_i < X_j \wedge Y_i > Y_j$
  Q počet diskondartních párů

Míry asociace

- nejjednodušší, ale nemá přirozenou interpretaci $\gamma = \frac{P-Q}{P+Q}$
- Kendallovo $\tau_b = \frac{P-Q}{\sqrt{n^2-\sum_{i=1}^{r} N_{i\cdot}^2}\sqrt{n^2-\sum_{j=1}^{c} N_{\cdot j}^2}}$
  korelační koeficient znaménkových veličin
- Kendallovo (Stuartovo) $\tau_c = \frac{P-Q}{n^2}\frac{m}{m-1}$, kde $m = \min\{r, c\}$
- Sommersovo $d_{Y|x} = \frac{P-Q}{n^2-\sum_{j=1}^{c} n_{\cdot j}^2}$
  založeno na předpovídání hodnot jedné veličiny ze znalosti hodnot veličiny druhé

Práce v SPSS

Vztah dvou nominálních proměnných

- Analyze -> Descriptive Statistics -> Crosstabs
- zvolit proměnné
- v nabídce *Statistics* zvolte míry závislosti, které Vás zajímají
- v nabídce *Cells* zvolte, co chcete vidět v kontingenční tabulce

Nominální proměnné

```
CROSSTABS
/TABLES=Obor BY aj
/FORMAT=AVALUE TABLES
/STATISTICS=CHISQ CC PHI LAMBDA UC
/CELLS=COUNT EXPECTED ROW
/COUNT ROUND CELL
/METHOD=EXACT TIMER(5).
```

Ordinální proměnné

```
CROSSTABS
/TABLES=nj BY aj
/FORMAT=AVALUE TABLES
/STATISTICS=CHISQ GAMMA D BTAU CTAU
/CELLS=COUNT EXPECTED COL
/COUNT ROUND CELL
/METHOD=EXACT TIMER(5).
```

Vztah párových měření

Měříme dvakrát to samé a sledujeme, jestli nastala změna

- opakovaná měření po nějaké době
- měření toho samého pro různé objekty
- od každé jednotky mám dvě měření

Sledujeme míru shody

- koeficient shody **Kappa** $\kappa = \frac{P_{obs} - P_{chance}}{1 - P_{chance}}$
  porovnává zjištěnou shodu s očekávanou shodou při absolutní náhodnosti
- **McNemarův test** – test symetrie $\chi^2 = \sum_{i<j} \frac{(N_{ij} - N_{ji})^2}{N_{ij} + N_{ji}}$
- odhady rizika – jen ve čtyřpolní tabulce
  poměr šancí $OR = \frac{N_{11}/N_{21}}{N_{12}/N_{22}}$
  relativní risk $RR = \frac{N_{11}/N_{\cdot 1}}{N_{12}/N_{\cdot 2}}$

Poměr šancí

Vyhodnocuje se ve čtyřpolní tabulce

- Je větší šance dostat chřipku ve městě nebo na venkově?

	Chřipku má	Chřipku nemá	
Město	n_{11}	n_{12}	$n_{1.}$
Venkov	n_{21}	n_{22}	$n_{2.}$
	$n_{.1}$	$n_{.2}$	n

Šance mít chřipku je definovaná jako

$$Odds = \frac{P(\text{má chřipku})}{P(\text{nemá chřipku})}$$

Poměr šancí

Poměr šancí je šance ve městě dělená šancí na vesnici

$$OR = \frac{n_{11} n_{22}}{n_{12} n_{21}}$$

Interpretace: kolikrát je větší šance na chřipku ve městě než na venkově.

Porovnání města a venkova

- testované hypotézy
- $H_0 : OR = 1$ vs. $H_1 : OR \neq 1$
- testová statistika
- $Z = \frac{\ln(OR)}{\sqrt{\frac{1}{n_{11}} + \frac{1}{n_{12}} + \frac{1}{n_{21}} + \frac{1}{n_{22}}}}$
- je možné testovat i Fisherovým exaktním testem

Práce v SPSS

Vztah párových nominálních proměnných

- Analyze -> Descriptive Statistics -> Crosstabs
- zvolit proměnné
- v nabídce *Statistics* zvolte míry závislosti, které Vás zajímají (Kappa, McNemar, Risk)
- v nabídce *Cells* zvolte, co chcete vidět v kontingenční tabulce

Měření toho samého

```
CROSSTABS
/TABLES=aj BY nj
/FORMAT=AVALUE TABLES
/STATISTICS=CHISQ KAPPA MCNEMAR
/CELLS=COUNT
/COUNT ROUND CELL.
```

Měření rizika v 2×2 tabulkách

```
CROSSTABS
/TABLES=Ekn1 BY Matur.drive
/FORMAT=AVALUE TABLES
/STATISTICS=CHISQ RISK
/CELLS=COUNT
/COUNT ROUND CELL.
```

Lineární regrese

Jednoduchá **lineární regrese**, popisuje, jakým způsobem závisí jedna číselná proměnná na jiné.

Předpokládáme lineární model ve tvaru

$$Y_i = \beta_0 + \beta_1 X_i + e_i$$

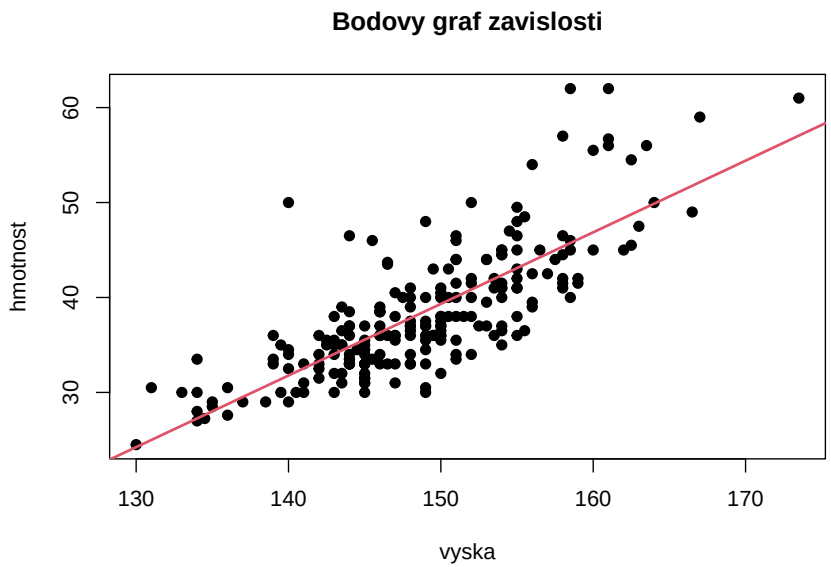
kde

- Y_i jsou hodnoty závisle proměnné
- X_i jsou hodnoty nezávisle proměnné
- β_0 je absolutní člen
- β_1 je lineární člen
- e_i jsou náhodné chyby

Lineární regrese

Graficky popisujeme pomocí bodového grafu, ale není jedno, která proměnná je na které ose

- na x-ovou osu se kreslí nezávisle proměnná
- na y-ovou osu se kreslí závisle proměnná

Lineární regrese

Odhad probíhá **metodou nejmenších čtverců**, která minimalizuje součet druhých mocnin residuí

$$\min \sum_{i=1}^{n} R_i^2 = \min \sum_{i=1}^{n} (Y_i - \hat{Y}_i)^2 = \min_{b_0, b_1} \sum_{i=1}^{n} (Y_i - (b_0 + b_1 X_i))^2$$

- $\hat{Y}_i$ jsou odhady/ predikce
- b_0, b_1 jsou pak odhady regresních koeficientů
- očekávaná hodnota pro x_0 je

$$\hat{Y}_0 = b_0 + b_1 x_0$$

Koeficient determinace

Procento variability vysvětlené modelem

$$R^2 = 1 - \frac{\sum_{i=1}^{n}(Y_i - \hat{Y}_i)^2}{\sum_{i=1}^{n}(Y_i - \overline{Y})^2} = \text{cor}(\text{X}, \text{Y})^2$$

Test nezávislosti. Testujeme

- H_0 : Proměnná Y na proměnné X lineárně nezávisí, $\beta_1 = 0$
- H_1 : Proměnná Y na proměnné X lineárně závisí, $\beta_1 \neq 0$

Test je založen na faktu, že $b_1/\text{se}(\text{b}_1) \sim \text{N}(0, 1)$, kde b_1 je odhad lineárního členu β_1 a $\text{se}(\text{b}_1)$ je jeho střední chyba.

Lineární regrese

Předpoklady lineární regrese

- Mezi proměnnými je skutečně lineární vztah
  (je vidět z grafu)
- Residua jsou nezávislá
  (Durbin-Watsonova statistika by měla být mezi 1.5 a 2.5 statisti)
- Residua mají normální rozdělení
  (k dispozici jsou grafy normality)
- Stabilita rozptylu residuí
- V datech nejsou vlivná pozorování
  (Cookova vzdálenost by neměla přesáhnout 0.5)

Práce v SPSS

Bodový graf - Scatterplot

- Graphs -> Scatter/Dot... -> Simple Scatter
- zvolit proměnné, případně název

```
GRAPH
/SCATTERPLOT(BIVAR)=matprij WITH celprij
/MISSING=LISTWISE.
```

- kliknout na graf a v editoru pridat *Add fit line at Total*

Model jednoduché lineární regrese s kontrolou předpokladů

- Analyze -> Regression -> Linear
- nastavit proměnné
- v nabídce *Statistics* zaškrtnout *Estimates, Confidence intervals, Model fit, Durbin-Watson*
- v nabídce *Plots* zvolte *Histogram, Normal probability plot* a přidat závislost **ZRESID* na **ZPRED*
- v nabídce *Save* zaškrtnout *Cook's*

```
REGRESSION
/MISSING LISTWISE
/STATISTICS COEFF OUTS CI(95) R ANOVA
/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)
/NOORIGIN
/DEPENDENT celprij
/METHOD=ENTER matprij
/RESIDUALS DURBIN HISTOGRAM(ZRESID) NORMPROB(ZRESID)
/SAVE COOK.
```

Lineární regrese

Závislost na více proměnných řeší **mnohonásobná lineární regrese**

$$Y = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \ldots + \beta_k X_k + \epsilon$$

Příklad. *Zkoumáme, o kolik stoupne/klesne voda v řece v závislosti na srážkách, na teplotě, na typu půdy, na nasycenosti půdy, na nadmořské výšce, atd.*
Některé proměnné mají na závisle proměnnou větší vliv, jiné menší.

Lineární regrese

Optimální model závislosti hledáme pomocí **krokové regrese**

- **Dopředná (forward)**, která začíná s modelem bez nezávisle proměnných a v každém kroku přidá jednu s největším, statisticky významným vlivem
- **Zpětná (backward)**, která začíná s úplným modelem a v každém kroku vynechá jednu proměnnou s nejmenším, statisticky nevýznamným vlivem
- **Kombinace obou předchozích (both sided)**, která začíná s prázdným modelem bez nezávisle proměnných a v každém kroku přidá jednu proměnnou s největším, statisticky významným vlivem a poté zkontroluje, zda nelze jinou proměnnou vynechat.

Cílem je získat model, kde budou nezávisle proměnné pouze se statisticky významným vlivem.

Lineární regrese

Model s nezávislou kategorickou proměnnou.

Má-li kategorická proměnná k kategorií, do modelu dáme $k-1$ pomocných *dummy* proměnných. Jedná se o 0-1 proměnné a platí

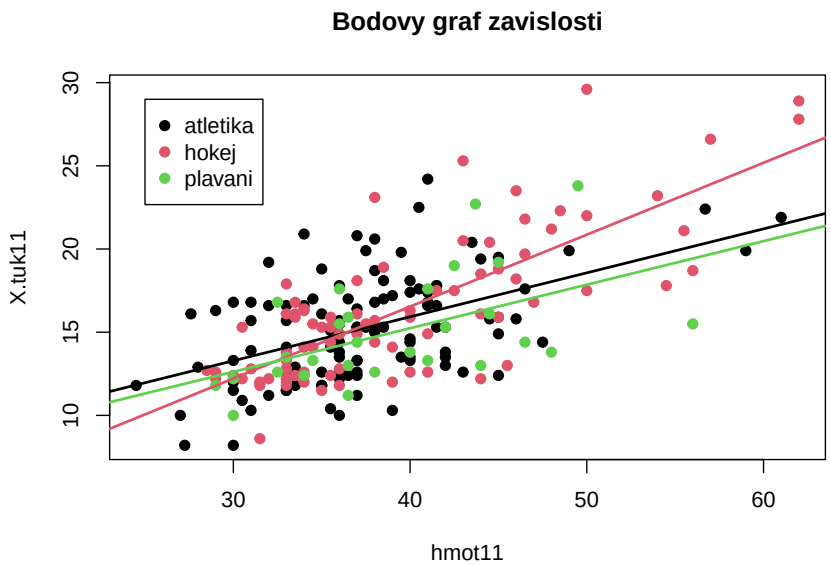
$$\begin{aligned} X_i &= 1 \ldots \text{nastala i-ta kategorie} \\ &= 0 \ldots \text{jinak} \end{aligned}$$

- poslední k-tá kategorie nastane, pokud všechny $X_1 = \ldots = X_{k-1} = 0$
- každá z těchto *dummy* proměnných má svou p-hodnotu
- významnost vlivu kategorické proměnné jako celku se řeší přes **tabulku analýzy rozptylu**

Lineární regrese

Model s **interakcemi**.

- způsob, jímž se dvě nezávisle proměnné ovlivňují při jejich současném vlivu na proměnnou závislou
- Příklad. Do výběru bylo zařazeno 222 jedenáctiletých dětí a bylo u nich zjišťováno, jak závisí procento tuku v těle na jejich váze a na sportu, kterému se věnují.

- **Interakce** jsou vidět z grafu, do kterého se vykreslí závislost číselných proměnných zvlášť pro každou kategorii proměnné kategorické
- interakce se zobrazí jako různoběžné přímky
- rovnoběžné přímky znamenají vliv obou proměnných bez interakcí
- pokud rozdíl mezi skupinami není, přímky splývají

Příklad. *V modelu interakce existují - závislost procenta tuku na hmotnosti je jiná pro lední hokejisty a pro ostatní.*

Zobecněná lineární regrese

Co dělat, když nejsou splněny předpoklady na rozdělení náhodné chyby modelu?

- Závisle proměnná je **spojitá** – normalizující transformace závisle proměnné (přirozený logaritmus, Box-Coxova transformace)
- Závisle proměnná je **dvouhodnotová** (0-1) – logistická regrese.
- Závisle proměnnou tvoří **počty** – Poissonova regrese.
- Závisle proměnná je **ordinální** – ordinální regrese.

Logistická regrese

- závisle proměnná je dvouhodnotová
- modeluje se šance hodnoty 1 Odd $= \frac{\mathrm{P(X=1)}}{\mathrm{P(X=0)}}$
- odhaduje se model ve tvaru

$$\ln\left(\frac{\pi}{1-\pi}\right) = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \ldots + \beta_k X_k + \epsilon$$

- funkce závisle proměnné se jmenuje **logit link**
- interpretují se koeficienty $\exp \beta$: klikrát vzroste šance

Logistická regrese

Pokud z odhadnutého modelu pak chceme zpětně získat vztah pro pravděpodobnost π, použijeme

$$\pi = \frac{\exp\{\beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \ldots + \beta_k X_k\}}{1 + \exp\{\beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \ldots + \beta_k X_k\}}$$

Koeficient β_1 se interpretuje následovně: "Šance vlastnost mít mi při nárůstu X_1 o 1 vzroste průměrně $\exp \beta_1$ krát při stejných hodnotách ostatních nezávisle proměnných."

Logistická regrese

Příklad. *Uvažujme 150 cestujících na Titaniku. Ke každému cestujícímu máme uvedeno pohlaví, věk, třídu, ve které cestoval a informaci, zda se zachránil nebo ne. Následujícíc tabulky ukazují, jací cestující se zachránili, a jací se utopili.*

	Muž	*Žena*
Přežil	*23*	*26*
Nepřežil	*89*	*12*

	Dospělý	*Dítě*
Přežil	*46*	*3*
Nepřežil	*97*	*4*

	1. třída	*2. třída*	*3. třída*	*Posádka*
Přežil	*11*	*10*	*11*	*17*
Nepřežil	*2*	*12*	*39*	*48*

Logistická regrese

Příklad. *Označme π pravděpodobnost, že dotyčný přežil. Odhad modelu logistické regrese vyšel*

$$\ln\left(\frac{\pi}{1-\pi}\right) = 1.45 - 1.58(2.tr) - 3.04(3.tr) - 1.72(posadka) + \\ +2.32(zena) - 0.9(dospely)$$

Jako vyznamné vyšly proměnné pohlaví ($p = 2.55 \times 10^{-6}$) a třída (p=0.0014) v níž dotyčný cestoval, konkrétně se významně liší třetí třída od první třídy a na hladině významnosti 0.1 i posádka od první třídy.

Ženy mají $\exp(2.32) = 10.17$ *krát větší šanci na přežití než muži při ostatních parametrech neměnných.*
Cestující v první třídě mají $1/\exp(-3.04) = 20.9$ *krát větší šanci přežít než cestující ve třetí třídě při ostatních parametrech neměnných. Cestující v první třídě mají* $1/\exp(-1.72) = 5.6$ *krát větší šanci přežít než posádka při ostatních parametrech neměnných.*

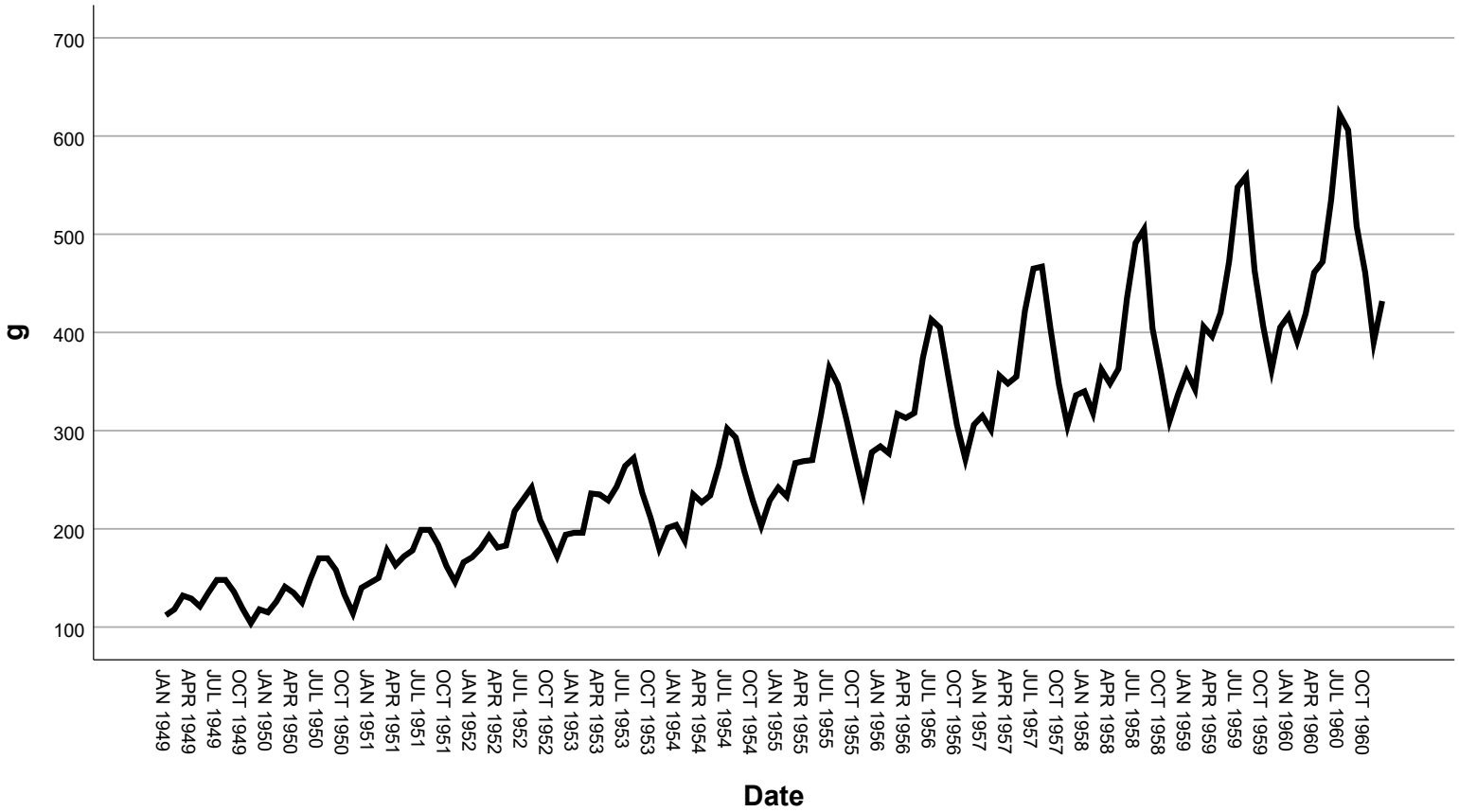
Práce v SPSS

Regresní modely

- **Lineární regrese s více číselnými nezávisle proměnnými**
  Analyze -> Regression -> Linear
  umí krokovou regresi, ale dává až finální model
  umí testovat předpoklady
- **Lineární regrese s kategorickými nezávisle proměnnými**
  Analyze -> Generalized Linear Models -> Generalized Linear Models
  nastavit Scale response *Linear*
  nedělá krokovou regresi (musí se dělat ručně), netestuje předpoklady
  nebo je možné vytvořit dummy proměnné pro kategorickou veličinu ručně (Transform -> Create Dummz Variables, zvolit proměnnou a Root names - označení pro novou proměnnou) a použít klasickou lineární regresi výše
- **Poissonova regrese** se závisle proměnnou **počet**
  Analyze -> Generalized Linear Models -> Generalized Linear Models
  nastavit Scale response *Poisson*
- **Logistická regrese** s binární závisle proměnnou
  Analyze -> Regression -> Binary logistic
  umí krokovou regresi a výstupy dává po krocích
- **Ordinální regrese** s ordinální závisle proměnnou
  Analyze -> Regression -> Ordinal
  neumí krokovou regresi

Časová řada je souhrn pozorování měřených v čase

- pozorování nebývají nezávislá
- znázorňuje se spojnicovým grafem v závislosti na čase

Dekompozice

Časová řada se může skládat až **ze čtyř složek**

- Tr_t časový trend
- C_t cyklická složka
- S_t sezónní složka
- e_t náhodná složka

Dohromady se tyto složky skládají

- označme Y_t časovou řadu v čase t
- **aditivně**

$$Y_t = Tr_t + C_t + S_t + e_t$$

  časová řada vykazuje stále stejně velké výchylky
- **multiplikativně**

$$Y_t = Tr_t * C_t * S_t * e_t$$

  výchylky časové řady v čase rostou

Práce v SPSS

Nastavení časového rámce

- Data -> Define date and time ...
- zvolit vhodnou položku, např *Years, Quarters*

Zobrazení časové řady

- Analyze -> Forecasting -> Sequence Charts
- zvolit časovou řadu (je možné nechat si zobrazit i logaritmované hodnoty)

```
TSPLOT VARIABLES=Income
/NOLOG
/FORMAT NOFILL NOREFERENCE.
```

Dekompozice

- Analyze -> Forecasting -> Seasonal Decomposition
- zvolit časovou řadu a nastavit tzp *Additive* nebo *Multiplicative*

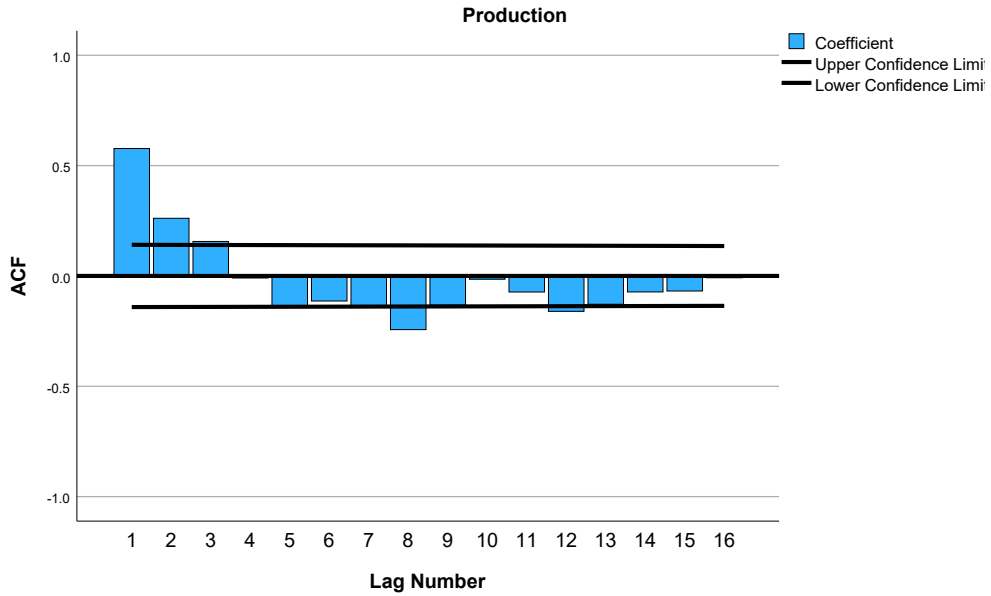
```
TSET PRINT=BRIEF NEWVAR=ALL MXNEWVAR=4.
SEASON
/VARIABLES=Income
/MODEL=ADDITIVE
/MA=EQUAL.
```

- v databázi se vytvoří 4 nové proměnné:
- ERR_1: náhodná chyba
- SAS_1: řada s odstraněným sezónním trendem
- SAF_1: sezónnost
- STC_1: časový trend a sezónnost

Autokorelační funkce

Ukazuje míru závislosti jednotlivých pozorování mezi sebou

$$acf(k) = \text{cor}(Y_t, Y_{t+k})$$

- existuje i parciální autokorelační funkce, která říká, jak spolu souvisí Y_t a Y_{t-k} při odstínění vlivu pozorování mezi $(Y_{t-1}, \ldots, Y_{t-k+1})$
- dohromady pomohou odhadnout proces generující časovou řadu

ARIMA model pro časovou řadu

- hledá proces generující časovou řadu v závislosti na minulých hodnotácj a minulých chybách
- základem je tzv. ARMA model
- ARMA model je určen pro **stacionární** časové řady: stabilní řada bez sezónních výkyvů
- např. ARMA(1,1)

$$Y_t = \phi_1 Y_{t-1} + \theta_1 e_{t-1} + e_t$$

- existuje i rozšíření pro řady s trendem a sezónností
- nejprve se řada tzv. stacionarizuje pomocí diferencí

Práce v SPSS

Autokorelační funkce

- Analyze -> Forecasting -> Autocorrelations ...
- zvolit časovou řadu

```
ACF VARIABLES=Production
/NOLOG
/MXAUTO 16
/SERROR=IND
/PACF.
```

ARIMA model

- Analyze -> Forecasting -> Create Traditional Models
- zvolit časovou řadu do pole *Dependent*, v možnosti *Method* musí být *Expert Modeler* a přes *Criteria* nastavte *ARIMA models only*
- v záložce *Statistics* nastavte *Parameter estimates* a *Residual autocorrelation function*

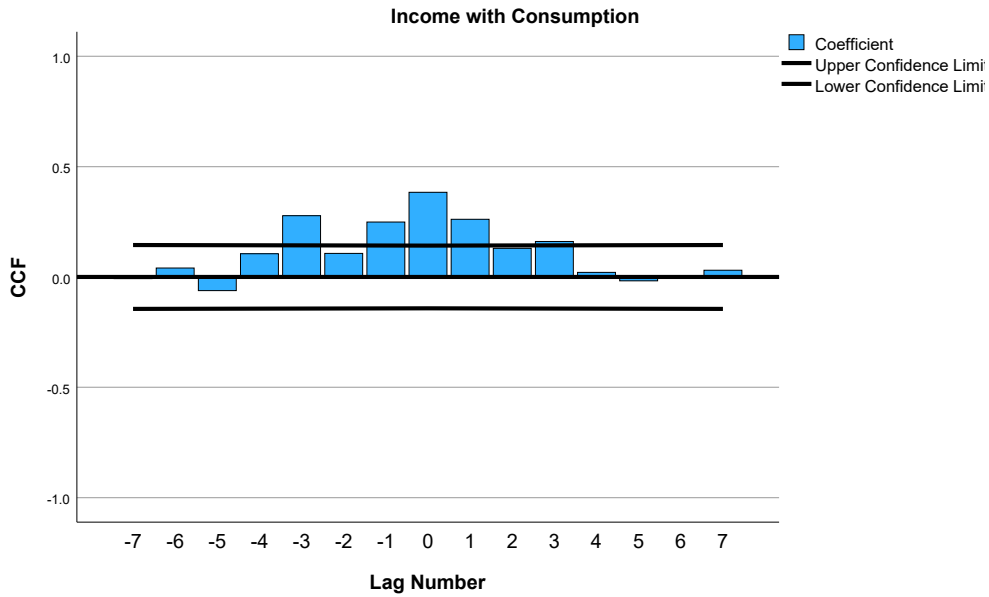
```
TSMODEL
/MODELSUMMARY  PRINT=[MODELFIT]
/MODELSTATISTICS  DISPLAY=YES MODELFIT=[ SRSQUARE]
/MODELDETAILS  PRINT=[ PARAMETERS RESIDACF]
/SERIESPLOT OBSERVED FORECAST
/OUTPUTFILTER DISPLAY=ALLMODELS
/AUXILIARY  CILEVEL=95 MAXACFLAGS=24
/MISSING USERMISSING=EXCLUDE
/MODEL DEPENDENT=Income
PREFIX='Model'
/EXPERTMODELER TYPE=[ARIMA] TRYSEASONAL=YES
/AUTOOUTLIER  DETECT=OFF.
```

Závislost mezi časovými řadami – kroskorelace

Vztah mezi řadami v různých časových okamžicích se měří pomocí kroskorelační funkce

$$ccf(k) = \text{cor}(Y_t, Z_{t+k})$$

- kde Y a Z jsou dvě časové řady
- k je zpoždění, s jakým se závislost projeví

- hledám zpoždění, kde je korelace maximální, a s tímto zpožděním pak modeluji závislost

Práce v SPSS

Kroskorelační funkce

- Analyze -> Forecasting -> Cross-Correlation
- zvolit dvě časové řady

```
CCF
/VARIABLES=Income Consumption
/NOLOG  /MXCROSS 7.
```

Závislost mezi časovými řadami – ARIMAX model

Hledáme model závislosti

$$Y_t = \beta_0 + \beta_1 X_{1t} + \beta_2 X_{2t} + \cdots + \varepsilon_t$$

kde náhodná chyba ε_t se řídí ARIMA modelem.

- výsledkem je zjištění podstatných závislostí a nalezení predikčního modelu
- je možné modelovat i závislost posunutou v čase

Práce v SPSS

ARIMAX model

- Analyze -> Forecasting -> Create Traditional Models
- zvolit časovou řadu do pole *Dependent*, do pole *Independent* nastavte nezávisle proměnné
- do pole *Method* nastavte *ARIMA*, přes tlačítko *Criteria* nastavte členy do ARIMA modelu a charakteristiky nezávisle proměnných
- v záložce *Transfer Function* dejte ke každé nezávisle proměnné 3 nuly a do pole *Lags* zpoždění závislosti v čase
- v záložce *Statistics* nastavte *Parameter estimates* a *Residual autocorrelation function*

```
TSMODEL
/MODELSUMMARY  PRINT=[MODELFIT]
/MODELSTATISTICS  DISPLAY=YES MODELFIT=[ SRSQUARE]
/MODELDETAILS  PRINT=[ PARAMETERS RESIDACF]
/SERIESPLOT OBSERVED FORECAST
/OUTPUTFILTER DISPLAY=ALLMODELS
/AUXILIARY  CILEVEL=95 MAXACFLAGS=24
/MISSING USERMISSING=EXCLUDE
/MODEL DEPENDENT=Income INDEPENDENT=Consumption Production Unemployment
PREFIX='Model'
/ARIMA AR=[1]  DIFF=0  MA=[1]  ARSEASONAL=[0]  DIFFSEASONAL=0  MASEASONAL=[0]
TRANSFORM=NONE  CONSTANT=YES
/TRANSFERFUNCTION VARIABLES=Production  NUM=[0] DENOM=[0] DIFF=0 NUMSEASONAL=[0]
DENOMSEASONAL=[0] DIFFSEASONAL=0 DELAY=0   TRANSFORM=NONE
/TRANSFERFUNCTION VARIABLES=Unemployment  NUM=[0] DENOM=[0] DIFF=0 NUMSEASONAL=[0]
DENOMSEASONAL=[0] DIFFSEASONAL=0 DELAY=0   TRANSFORM=NONE
/TRANSFERFUNCTION VARIABLES=Consumption  NUM=[0] DENOM=[0] DIFF=0 NUMSEASONAL=[0]
DENOMSEASONAL=[0] DIFFSEASONAL=0 DELAY=0   TRANSFORM=NONE
/AUTOOUTLIER DETECT=OFF.
```

Panelová data

Data, kde máme několik jednotek měřených v čase

- je potřeba předpokládat, že pozorování v rámci jedné jednotky jsou závislé
- modelují se přes **smíšené modely** (Mixed models)
- jednotky vstupují do modelu jako **náhodné efekty**: ovlivňují variabilitu, každá jednotka může mít svůj vlastní absolutní člen
- ostatní proměnné vstupují do modelu jako **pevné efekty** a na nich se modeluje závislost

Práce v SPSS

ARIMAX model

- Analyze -> Mixed Models -> Linear
- nastavit jednotky jako *Subjects* a časový údaj jako *Repeated*
- dále se nastavuje závislá a nezávislé proměnné
- pod tlačítkem *Random* nastavte jednotku jako *Combinations* a zaškrtněte *Include Intercepts*
- pod tlačítke *Fixed* nastavte všechny nezávisle proměnné do pole *Model*
- pod tlačítkem *Statistics* zaškrtněte *Parameter estimates for fixed effects*

```
MIXED INDOUTPT BY IND WITH EMP CAP
/CRITERIA=DFMETHOD(SATTERTHWAITE) CIN(95) MXITER(100) MXSTEP(10) SCORING(1)
SINGULAR(0.000000000001) HCONVERGE(0.00000001, RELATIVE) LCONVERGE(0, ABSOLUTE) PCONVERGE(0,
ABSOLUTE)
/FIXED=IND EMP CAP | SSTYPE(3)
/METHOD=REML
/PRINT=SOLUTION TESTCOV
/RANDOM=INTERCEPT | SUBJECT(unit) COVTYPE(VC)
/REPEATED=YEAR | SUBJECT(unit) COVTYPE(DIAG).
```